

Весна Марјановић: Обредни елементи у традиционалним дечјим играма Војводине

1.

Приступ проучавању једног друштва остварује се кроз све видове његове културе, друштвено економског статуса, историје, природне средине и слично. Структура понашања и мишљења друштвене заједнице умногоме одсликава сва правила према којима се развија људска јединка од свога рођења. У том контексту посматрање дечје игре или одређених сегмената дечје игре доприноси разумевању неких законитости које владају у неком друштву, па и обредном понашању. Попут других уочљивих елемената традиционалне културе који постају значајни за проучавање у оном моменту када се констатује да ишчезавају тако и поједине дечје игре постају важан ослонац за реконструкцију обредне праксе у оном домену када се уочи да у себи садрже трагове обреда из ближе и даље прошлости.^[1]

Иако термин игра садржи бројна одређења и значења, за потребе овога прилога разматра се у склопу дечје игре. Један од првих који је скренуо пажњу на битност игре у култури и развоју људског друштва уопште, био је Ј.Хујзинга^[2]. Двадесетак година касније, његову дефиницију разрадио је и допунио, Р.Кајоа.

Р. Кајоа игру дефинише као активност која је: слободна - на коју се играч не приморава а уједно тиме игра не губи своју природу привлачне и веселе разоноде; издвојена - ограничена прецизним временским и просторним, унапред утврђеним границама; неизвесна - њен се ток и исход не могу унапред предвидети, пошто се иницијативи играча обавезно даје извесна слобода из потребе за измишљањем; непродуктивна - пошто не ствара ни добра, ни богатства, нити било какву врсту нових елемената, изузев преношења власништва унутар круга играча, и чији је исход и ситуација идентична оној на почетку партије; прописана - подвргнута одредбама које укидају обичне законе и за тренутак уводе нову, једино важећу законитост; фиктивна - праћена специфичном свешћу о некој врсти другоразредне реалности или о потпуној нереалности у односу на текући живот.^[3]

Дакле, следећи Кајоину дефиницију игре, према постављеном проблему, издвојени могући обредни елементи ће се само нагласити да су према својој структури некада припадали свету реалности и одговарајућим обредима, а потом су прешли у безазлену, ванвременску игру деце. Има и таквих препознатљивих елемената за које сигурно знамо да су још увек део обредног понашања, а да су у дечју игру доспели дечјем имитирању "света одраслих".

С обзиром да је игра својствена човеку у свим његовим старосним раздобљима, у овом раду разматраће се само једна врста игара а то су традиционалне дечје игре у којима је, условно речено, могуће препознати одређене елементе обредне праксе минулих времена, али и садашњости. Обредна пракса у оквирима овога рада третирана је као врста религијског понашања и мишљења заједнице током годишњег и животног циклуса обичаја.

Под традиционалним играма подразумева се наслеђе из прошлости које је успело да се одржи и у модерном цивилизацијском добу у којем се постепено разлажу старе друштвене творевине.^[4] Уобичајено је да се под традиционалним играма најчешће третира игра у сеоским срединама, која се преносила из генерације у генерацију, тако да се може и данас регистровати. Детињство прати вертикална и хоризонтална интеграција у социјалну средину. Укључивање у заједницу заснива се на низу реалних и симболичких веза са представницима претходних поколења - од родитеља до далеких предака, са једне стране, и друго, развија се у друштву вршњака, па одређени елементи понашања преузети путем игре и не морају бити у основи саставни део односне културе.^[5] Овоме иде у прилог тврђење М.Дуран, да проучавање

генезе игре у оквиру узајамног односа детета и одраслих, представља плодотворан пут за разумевање дечје игре уопште.^[6]

Истраживања традиционалних дечијих игара спроведена су у четрдесетак села на територији Војводине, у изразити мултинационалним и верски хетерогеним срединама, током 1994, 1995 и 1996. године. Казивачи су били различите старосне доби : деца од пет до 16 година, потом средње (око 40, 50 година) и старије (од 70 година) генерације.

До данас, стручној и научној јавности нису познати синтетички етнолошки радови који су повезани са овом темом на панонском културном подручју (уже Војводина) иако постоји грађа са описима дечјих игара прикупљеним у 19. веку. Међутим, један од првих који је у дечјој игри препознао некадашње елементе обредне праксе и указао на трансформацију обреда од сакралног садржаја до забаве, јесте Т.Ђорђевић.^[7] Требало би поменути и појединачне значајније радове и резултате савремених етнолошких проучавања дечјег фолклора^[8] као што су радови Е.Башић,^[9] М.Прошић Дворнић.^[10] Потом и радове из сродних наука који се баве децом али и који помињу одређене трансформације обредне праксе која у новом значењу налази место у дечјем свету - радови Ж. Требјешанина,^[11] са етнопсихолошког аспекта или етномузикологије - Д.и Љ. Јанковић,^[12] О. Младеновић,^[13] С.Зечевића,^[14] О.Васић.^[15]

2.

Следећи постављене оквире из претходног поглавља утврдила сам да се за неке традиционалне дечје игре сматра да су се развиле из обредне праксе заједница у којима су настајале. Међутим, још у прошлом веку издвојиле су се у забаву за одрасле а потом и за децу. Гледано из данашњег угла, тешко је могуће замислити значај игара и празника у прошлости - посебно данас, када човеку у граду или на селу остаје веома сужен простор између професионалне, радне, ограничене активности ...^[16]

Дакле пут од обреда до игре деце, заокружен је општим трансформацијама друштва, па их у том контексту и помињем као један од могућих елемената трансформације обреда и њиховог преласка у сферу забаве, посебно у домен дечје игре, а што има двојаку важност. Са једне стране значајно је за разумевање функција дечјих игара, а са друге омогућује праћење трансформације обредне праксе одређене заједнице.

У вишечланим породицама традиционалног патријархалног друштва децу нису одвајали од старијих укућана. Паралелно са њима учествовала су у свим моментима обредног понашања (квоцање на Бадњи дан, ваљање по слами, бденија уочи Божића, симболичном храњењу кокоши на Божић, љуљање о ускршњим покладама, и сл.). Њихове улоге биле су одређене веровањима и предањима, било да се радило о неком конкретном обичају као на пример код божићних или ускршњих празника у оквиру породице или у оквиру цркве. Деца у прошлости нису била само неактивни посматрачи већ и активни учесници обредног понашања. Ипак, великом способношћу праћења шта се око њих догађа, верно су виђене слике, често несвесно, пребацивали у свој свет, а то значи и у своју игру.

Могло би се приметити да су начин живота, веровања, обреди напуштени у тренутку када нису више имали одговарајући значај за друштво или заједницу, остали значајни за дечију машту. У том случају дечја игра је представљала једну врсту културног двојника који је модификоване, прилагођене или и трансформисане елементе обреда смештао у оквире забаве и у један крајње обичан али ипак не тако јасан систем понашања најмлађих чланова заједнице.

Уочено је да су неки обреди утицали на садржај игре у оној мери у којој су деца успела да пројектују стварна збивања око себе. С обзиром да људи "виде" ствари око

себе онако како им то диктирају њима својствене духовне предиспозиције^[17], ни децу није могуће издвојити из културе у којој одрастају.

Стога бих на основу разврставања дечјих традиционалних колективних игара у две основне категорије, игре имитације и такмичарске игре, пошла од извесних елемената њихове структуре садржаја у којима се претпоставља да поседују или је могуће запазити обредне елементе према следећем редоследу:

1. дечје игре произишле из годишњег циклуса обичаја :

1.1. на св. Луцију - Луце, маскиране девојчице из католичких средина Бачке и Баната, уочи Св. Луције, (12. децембра) обилазе домаћинства уз поскакивање и играње.^[18]

1.2. око Божића - игре деце из православних, католичких и протестантских средина:

1.2.1. "вертеп", "бетлехем", коледари, три краља, Понтије Пилат, а данас и Деда Мраз - Овде је реч о стварним обредним маскираним и немаскираним поворкама у којима су учесници деца и које деца, гледано из њиховог угла доживљавају као игру. Због тога се и помињу у домену игре иако у себи и данас садрже елементе обреда на којима се инсистира од стране одраслих.

1.3. време ускршњих Поклада - игре деце из православних, католичких и протестантских средина:

- 1) Љуљање (на љуљашкама) или љуљање (на рингишпилу, виту или витлу),
- 2) "Фашанке", "мале фашанге" у Бачкој, Банату, "мале мачкаре" у Срему;
- 3) "Ласте проласте", "Капије", "Ланца": веома распрострањена код женске деце. У великом броју су практиковане игре провлачења испод испружених руку - "капије". У Руми је позната пролећна празнична игра "Вишњица" или "Ласте, проласте".^[19] Око Старе Пазове звала се "Ланца" и изводила се само о Ускршњем посту.^[20] Код Драгутина М. Ђорђевића сусреће се варијанта под именом "Ширте, порте".^[21] Код Мађара у Чантавиру, двадесетих година 20. века забележено је да су се женска деца играла "капије" или "Буј, буј, зелена грано" у којој је ток игре исти као и код претходних.^[22] На последње речи текста у игри руке се спуштају и једна од девојчица остаје заробљена, да би се определила хоће ли "златну јабуку или златну крушку", а потом припада једној или другој које су држале руке горе.^[23] Варијанта претходних модела игара "капије" јесте "Зуј, зуј, зујде" у Банату.^[24] Данас игра започиње тако што деца формирају две врсте, окренуте једна другој лицем, високо подигнутих руку са испреплетаним прстима уз песму и провлачење.^[25] "Коларићу Панићу"^[26] - пролећна игра са елементима провлачења и заплитања - забележена у Банату, помиње је и Т. Ђорђевић као веома архаичну игру.^[27]
- 4) "Паун пасе", Жежолe, вражолe"- Игру "Паун пасе" забележио је М. Шкарић у сремским фрушкогорским селима.^[28] Варијанта исте игре - "Жежолe, вражолe"^[29] Разлика је у томе што јежа деца хватају за онај део тела који се помене у стиху, а паун сам себе додирује.
- 5) "Српске бубалице" - игра забележена у фрушкогорским селима^[30] и варијанта позната под именом - "Швабске бубалице"^[31] По сличном сценарију игра се и игра "Мајсторица" записана у Новом Бечеју, намењена старијој деци.^[32] Забележио је и А. Стефановић у северном Банату.^[33] Позната је и Румунима у Марковцу.^[34] Слична игра је и "Курјаци" - из Срема.^[35] С. Тројановић се осврнуо у свом раду на игру "курјаче" у Срему, у којој су актери девојке, као мимичку покладну игру.^[36]

1.4. У време Ускрса :

1.4.1. Игре са бојеним јајима: "Туцање јајима", "Котрљање јаја"^[37]

1.4.2. "Тражење гнезда" - игра се готово на читавом простору Војводине о Ускрсу, а спада у домен строго породичне игре.^[38]

1.4.3. Игра "Поливања" распрострањена другог дана Ускрса - када дечаци поливају водом девојчице. Позната је свим етничким заједницама, а посебно деци католика и протестаната.

1.4.4. Кумачење - недељу дана по Ускрсу, девојчице јужног Баната су се "кумачиле" тј. братимиле кроз венце и једна другој поклањале шарана јаја.

1.5. око Ивањдана

Прескакање ватри на Ивањдан раширено је код Мађара, док се код осталих етничких заједница готово изгубило. Окупљена деца припреме дрва и поређају их купасто да би потпалили и начинили ватру на улици или на сред колског пута. Окупе око ње. Једна старија особа баца тзв. ивањданске јабуке преко ватре а деца прескачу ватру и у прескоку хватају јабуку.^[39]

2. дечје игре произишле из животног циклуса обичаја:

2.1. свадба или сватови, - "Свадба", веома стара игра и деца су је давно уврстила у садржај игре у свим испитиваним насељима у Војводини. Није јасно да ли је у дечју игру ушла као део учења свадбеним обредима, али на основу фотографија - репродукција с краја прошлог века може се закључити да су се женска деца, посебно код Словака и Русина играла "свадбе". М. Шкарић помиње у српским фрушкогорским селима да се мала деца "сиграју сватова".^[40] А. Стефановић је описао игру "свадбе" у северном Банату код Срба, педесетих година 20. века и навео како се одвијала по свим правилима која важе за "праву" свадбу, с тим што је једна од старијих жена помагала у извођењу игре.^[41]

2.2. Отмица, тј. довођење девојке у момков дом у играма - "Дошла мајка с колодвора" - игра забележена у Банату.^[42] У исту групу, неки аутори убрајају и игру "Јелчкиње, барјачкиње", веома познату и раширену код Срба, Хрвата, Шокаца, Буњеваца.^[43] Варијанта овој игри пронађена је у грађи код М. Медића, а зове се "Ерберечке".^[44]

2.3. Сахрана - игра се под називом "Рајоле" (у Срему) или "Влајало" у Бачкој.^[45]

3. појединачни елементи и радње у играма

- љуљање, маскирање, коло, низ, кућа, капија, јаје, зец, вода, цртеж "школице", пљување.

3.

Дакле када анализирамо представљене класификоване игре према обредној пракси традиционалне културе становништва Војводине добијају се, истина хипотетички резултати. У односу на временску дистанцу, од момента напуштања, тј. ишчезавања обреда, до његовог преласка у сферу дечје забаве или претакањем из сфере реалности у замишљене оквире, само је могуће навестити делимичну везу са некадашњим обредима. Имајући то на уму и дата анализа у том смеру је подложна даљој ревизији.

У играма које сам повезала са годишњим циклусом обичаја препознају се, према томе, симболи који су у непосредном контакту са односним празницима. У групи игара

које се везују за годишње календарске празнике, северног Баната, нарочито код мађарске деце, али и шире, С. Балинт^[46], налази везу са обредима "света одраслих" и сматра да су произишле из религиозне црквене традиције. Тако су током прошлог века прешле у сферу дечје игре Бетлехем, Луце, Коледари или "коринђање", "Поздрав анђела", Три краља, драмске игре о Понтију Пилату и сл. Чињеница да се најчешће изводе међу мушком децом, према овом аутору стоји у вези правило да су главни актери у прошлости, у "свету одраслих", били мушкарци.^[47]

Коледарске некадашње обредне поворке честитара поводом нове календарске године, новог лета, нове аграрне године, потпуно су пренете на дечје опходе при чему деца читав низ догађања и своју улогу у томе доживљавају као игру. Било да се заправо играју фигурицама везаним за Христово рођење, изводе унапред научени драмски текст, или да обилазе домаћинства као вертепаши или бетлемари, рецитијући шаљиве и пригодне коледарске текстове.

У време пролећног циклуса обичаја и данас доминира дечје љуљање на Беле покладе. Од обреда за општу плодност до игре заноса или вртоглавице према Кајои, на коју се деца (посебно женска) готово приморавају од стране старијих жена "јер се то ваља". О покладном љуљању и љуљашкама, као и о вртешкама у етнолошкој литератури има доста тумачења и забележака, па се овом приликом нећу посебно бавити објашњењем.^[48]

Маскиране покладне поворке, ређе су у пракси. У појединим местима Баната и Срема изводе се на Белу недељу, када су учесници деца која свој опход третирају игром, нарочито реквизитима које носе. Обично су то разноврсне играчке : лутке, медведи, корпице, чегрталке и сл. Лутка је и данас обавезни реквизит у дечјим поворкама, с том разликом што се сада са њом успут и играју, док је у прошлости била у поворци одраслих симбол рађања и заметак новог живота (као што су биле лутке са фалусом и сл.). Оваква прерушавања са бројним ликовима из традиционалног модела понашања заједнице задржана су и ван омеђеног религијског календара и представљају дечју забаву - маскенбалове по обдаништима и школама.

У осталим играма типа " Капија", " Вишњица", "Ласте проласте", " Зуј, зуј, зујде", код Срба, Хрвата, Буњеваца, " Буј, буј, зелена грано" код Мађара, "Ланца" код Словака, које имају изразито велику територијалну распрострањеност и у другим европским срединама, сачувана је извесна садржајна слојевитост препознатљивог обредног карактера. Игра се данас изводи највише под именом "Ласте проласте". Љ. и Д. Јанковић,^[49] сврстале су је у веома архаичну обредну игру. Према њима, повезана је са ритуалима провлачења за здравље, очишћење, поновно рађање. О.Васић је уврстила у остатке играчког обредног наслеђа са сабора и вашара који су одржавани у време ускршњих покалада.^[50] Мађарски етнологзи игру "Буј, буј ... " третирају као покладну, која се изводила од момента уласка у ускршњи пост, али је још у прошлом веку прешла у домен дечје игре.

Ако узмемо у обзир данашње обредне радње које народ практикује по Војводини код светих места као нпр. водица, могло би се донекле прихватити да је игра сачувана као остатак симболичног провлачења за здравље. Међутим, текст који деца изговарају у игри садржи симболичне речи о родној вишњи, зеленилу, вегетацији, ластама које долазе у пролеће и сл. што указује на ритуале провлачења ради плодности, обнове аграрног циклуса, обнове живота.

Подударне дечје игре провлачења наводи Аријес анализирајући једну слику Л Нена из 1833. године на којој је насликано коло девојчица - две девојчице подигнутим рукама праве мост, а испод њега пролази коло.^[51] Старија варијанта се налази на гравири из 17. века код сликара Жерара где се сусреће представа младих жена укштених руку и подигнутих високо над главом.^[52] Из овог примера могло би се извести да је симболично значење игара провлачења много старије од онога што ми

бележимо у нашој традиционалној култури. Уосталом, ритуали провлачења познати су и у античким обредима.

Група игара деце и омладине које се називају "српске" или "швапске" бубалице, те "Мајсторица" и сл. у структури садрже ласцивни садржај, примерен покладном обредном понашању одраслих у време маскираних опхода, па и поклада уопште, а који је у традиционалној култури био повезан са основним постулатима плодности, хомеопатске магије за плодност аграра и домаћинства уопште. Редуковање садржаја и преласком у дечју игру, данас је то веома забавна игра старије деце.

Игре "Паун пасе", "Јежоле, вражоле", "Коларићу, Панићу", један број наших етнолога сматра такође наслеђем из далеке прошлости.^[53] О старости оваквог типа игара има доста помена у литератури. Реч је о њеној обредној улози код одређених ритуала (било да је реч о свадбеним обичајима, код погребца или у оквиру пролећних покладних игара)^[54]. Према О.Младеновић, у игри "Пауна", учествовале су удате жене и играла се на први дан Ускрса у селима по Србији, Босни и Херцеговини, Срему, и као обредна дуго се одржала док је у градовима позната као дечја игра.^[55] О.Васић наводи да је игра пауна једна од најзанимљивијих игара српског орског наслеђа, која је успела да се очува до последњих деценија 20. века у многим крајевима Србије и јужнословенске територије, и да представља саставни део појединих обреда, нарочито свадбеног церемонијала.^[56] За исту игру сматра се да је извођена на поселима и прелима, чобанским вашарима и у склопу дечјег играчког фолклора.^[57] Према С.Зечевићу, игра пауна је игра за заштиту здравља и била је распрострањена у динарским српским крајевима.^[58] С обзиром на миграције са југа на север, сасвим је прихватљиво да су је Срби донели на просторе Војводине и да је током времена из обреда прешла у дечју игру. Сем тога, присуство игре и код мађарске деце под називом "Холева", на почетку 20. века, указује на процесе акултурације сродних заједница.

Друга игра, "Јежоле, вражоле" према О.Васић, такође је део засебног обредног миљеа, при чему је ауторка сврстава у обредне игре о заветинама. Међутим, чини ми се да би се ове две игре могле спојити у једну, пошто имају сличну или истоветну структуру и ток играња, а уколико је и било у прошлости подвојености међу њима, веома давно су се стопиле у својој структури у варијанту једне исте игре.

Из животног циклуса обреда и данас се издваја дечја игра "свадба". У њој су у потпуности пресликани сви елементи назовимо "праве свадбе", односно, довођења невесте свадбеним церемонијалом. У осталим поменутих играма, према неким ауторима називу се трагови довођења девојке у младожењин дом отмицом. У играма "Дошла мајка с колдвора"^[59] и "Јелечкиње, барјачкиње" које су у пракси континуирано код женске деце, према О.Васић, сачувани су у стилизованој форми трагови довођења младе у нови дом, односно отмице девојке.^[60] Наиме, О.Васић анализирајући поменути игру "Пошла мајка школу двору" или нешто новији назив "с'колом двору", износи следеће: извођачи ових игара били су момци и девојке, а после Другог светског рата девојчице од 15-16 година. Ауторка претпоставља да је назив игре сажет те добијен облик "Иде мајка с'колдвора". Сматра игру стилизованим обликом обичаја отмице и довођења девојке (младе) у момков дом.^[61]

Осим наведеног, могуће је наведене игре протумачити и другачије. Једна од претпоставки је садржана у варијанти игре "Ерберечке". Наиме, "Ервин" или "Ервен" је немачка ознака за "пријатеља војске", а "ерберечке" је вероватно од немачке речи *erben* што значи баштинити, наследити, или *erbland*, ознака за наследну земљу, тј. део земље који је царска Аустрија добијала женидбеним везама.^[62] Сматрам да би се порекло могло тражити и у тзв. "ратничком понашању заједнице", на шта указују речи старије варијанте игре. Пошто је таква игра регистрована у Срему онда би се могла поставити хипотеза да је игра произишла из граничарских, војних обавеза чувања територије Аустрије (коју је она ширила женидбеним везама и миразима), односно граница царства.

Данас би се можда могло пре претпоставити да су у њима укомпоновани елементи одвајања појединца од групе^[63] тј. симболично представљање одвајања деце од мајке, породице и њихов прелазак у заједницу одраслих, у којима су делимично присутни елементи иницијација.

О играма у којима се препознају сегменти погребних обичаја на које су скренули пажњу М.Медић, Д.Ђорђевић, А.Секулић, постоје данас двојна тумачења. Извесни аутори, као М.Босић сврстава игру Рајоле у покладну обредну игру док претходно поменути аутори сматрају да су ту сачувани трагови погребног култа. Сматрам да су елементи и једног и другог обреда присутни поготово у делу када играч симболично умире па васкрсава - што је идентично споју природе и културе.^[64]

Код појединачних препознатљивих елемената структуре дечје игре има више претпоставки и може се приступити анализи условно. Покушај да се они издвоје већ је први корак ка расправи о овој проблематици.

Појединачне радње или реквизите издвојене у трећој групи као што су пролећно љуљање (верује се да љуљашкин пут везује небо и земљу, те да је љуљашка везана за појмове кише, плодности, обнављања природе)^[65], или маска и маскирање (реквизит којим се преобраћа сопствена личност и када добија надреалне способности, веза душа предака и овоземаљског света, веза са аграрним демонима и сл.), нећу посебно истичати, јер је њихова обредна улога била прилично јасна и веома дубоко укореењена у обредном понашању нашег поднебља.

Појава зеца, јаја и воде у пролећним играма првобитно је имала обредну подлогу и везу са симболима плодности.

Познато је да је симбол зеца у културу војвођанског становништва дошао са обичајима и веровањима германског становништва досељеног из средњоевропских крајева. Зец се иначе у хришћанству јавља као гласник о Христовом васкрснућу, зец је и симбол плодности и бесмртности.^[66] Доминантна улога јајета у пролећним обредима пренесена је и на децу из два разлога. Бојених јаја за Ускрс има прилично у свакој кући, а деца се играју са свим доступним стварима. Сем тога као што јаја одрасли котрљају за здравље по дечјем лицу тако их и деца укључују у своју игру али са циљем забаве и надметања. Симболика ускршњег јајета (како паганска тако и хришћанска) је добро позната те је није потребно образложити посебно.

Поливање водом девојчица и девојака такође је произишло из обреда очишћења и радњи за плодност.^[67] Данас је то општа забава, а воду не тако ретко, замењују и парфеме, али што јефтинији и лошији по мирису, да би се том приликом поливачи више забавили.

Р.Кајоа, за игру "школице" сматра да је произишла из некадашњих религиозних обреда. "Школица" је према овом аутору, представљала лавиринт по коме се гура камен, то јест душа према излазу. Касније, у време хришћанства, цртеж се издужује, упрошћава, репродукује план базилике: ради се о довођењу душе, гурању камена до неба, до раја, до круне, до славе, што се поклапа са главним олтаром цркве, шематски представљене низом правоугаоника.^[68] Идентичан је цртеж школице у банатским селима, познат под називом "школица са небом", при чему је горњи део полукружно заобљен (сличан апсиди) и означен као "небо".^[69] Код М.Заплетала, наводе се такође "школице са небом".^[70]

Т.Ђорђевић уочио је да дечје игре верно чувају трагове и остатке кола и орских игара, те да у њима круг играча који се креће одређеним покретима подсећа на остатке старих времена и почетно доба орских игара.^[71] С.Зечевић, у анализи српских народних игара, каже да све игре (мисли се на орске игре) започињу у кругу, те да је коло опште цивилизацијска творевина па су временом игре у колу стекле магијско значење.^[72] Д.Антонијевић у анализи симболике магијског круга и кретања у кругу, наводи веома велику старост симбола круга у коме се препознаје његово амбивалентно значење": космичко поимање времена и вечита цикличност живота, смрти и поновног рођења, и

заштићен простор од нечастивог, злих демона и духова.^[73] Заокруживањем простора кругом обележавају се границе преко којих духови и демони не могу прелазити.^[74] Познато је да су у старом Риму забрањивали деци терање обруча и игре са обручима, са првим смирајем дана. Обруч, круг је третиран сунчевим двојником који скупља снагу и мирује ноћу.^[75]

Уколико се пажљиво читају описи појединих игара уочава се да су њихови записивачи, посебно с краја 19. и почетка 20. века, почињали опис текстом "...тако што деца образују коло..." тј. круг и сл. Игре у кругу су се одржале до данас, а могућа претпоставка је да су настајале из дечијег подсвесног када су деца била активни учесници или само посматрачи у време одређених религиозних обреда који су се одвијали у кругу.

У данашњој игри круг такође представља заштићен простор у коме је играч сигуран, где према правилима игре, не губи. Може се често запазити како деца описан круг на земљи називају и "кућом", односно то је простор где је играч поштеђен, где се одмара или чува док "опасност" не прође ("мачка и миш" , "вије"). Кућа у овом контексту је синоним кругу, јер и кућа је онај интимни простор за микро средину који поседује и пружа сву сигурност по њене чланове.

ван куће незаштићеност

- опасност
- промена улоге
- избацивање из игре

Карактеристичан облик у игри је и низ, тј. деца поређана у низу, као на пример у игри "Бичеви" (или игре Кокошке и кобац, Вук и јагањци, Радибабе и др.) Према неким ауторима тзв. "отворено коло" или низ третира се такође као део наслеђа обредне праксе. За поменути игру О. Васић^[76] сматра да је преузета из српских покладних обредних игара, која је временом прешла у забаву одраслих у време зимских прела и окупљања, а потом и у игру деце. У примерима којима располажемо, игра је присутна и код Мађара, што указује и на други културни образац.^[77] У сваком случају, прихватљива је претпоставка да је ова врста дечје игре зачета у покладним играма одраслих и да има ширу основу у корену настанка. Хватање последњег у низу данас је забава и вештина али посматрајући шире значење низа и саме игре могло би се подвући њена улога у обезбеђивању мноштва, истеривању зла и наговештају доласка новог вегетационог периода. Наравно да у безазленој дечјој игри нпр. Кобац и квочка, поодавно нема асоцијација о претпоставкама на везу са прошлим временима.

4.

Игре које су претпоставимо, произишле из обредног понашања спољњег света представљају универзалне сегменте обредне праксе, а који су били од важности у даљој прошлости друштва, или су још увек у одређеном облику у пракси, како на војвођанским просторима, тако и код других европских заједница. Тарнер не искључује могућност да су вреске свечаности обухватале подједнако и рад и игру, те да је обред уједно озбиљан и игралачки.^[78] Неке су се веома давно издвојиле у забаву одраслих, па потом у забаву деце, или пак, одмах су прешле у "дечји свет". Сасвим је јасно да је код многих поменутих и увршћених игара у овом прилогу, било тешко повући границу између игре одраслих и дечје игре, јер у прошлости нису постојале такве строге границе.

С обзиром на способност деце да скоро увек и често имитирају симболе из стварног живота, па и обреде религиозних и друштвених оквира, могло би се претпоставити да су се и у времену одговарајућег значења обредне праксе, играли

виђеног готово несвесно. Дакле, узимајући у обзир сазнајну компоненту игре и према когнитивној теорији Пијажеа, развитак представа спољњег света код деце, успоставља разлике између "света игре" и "света опаженог", па је стога дечја игра, иако важнија за дете, на неки начин условљена "светом опаженог".^[79]

За дечји развој у почетку је најбитнија његова микро средина а то је породично окружење. У кругу породице - деца посматрањем^[80] прво упознају понашање најужих чланова своје породице а потом имитирају узајамне односе и улоге.

У традиционалној игри деце преживели су значајни појединачни делови обредне праксе по заједницу те као колективна забава у модификованом облику игре, сачувани су до данас. Дакле, захваљујући несвесном поимању стварности, доживљајима из света одраслих, али и из тежњи најмлађих да се понашају као одрасли, данас су условно речено, препознатљиви извесни одговарајући елементи некадашњих, па и садашњих обреда.

Како се игра уопште одликује динамичношћу и сталним допуњавањима или редуковањима, може се очекивати да неки од поменутих елемената обредне праксе буду изражени више а неки мање, сходно времену одрастања и укупним променама друштвене структуре, њеног понашања и мишљења, прилагођавања моди времена и сл. На локалном плану, дете прима вештине, ритуале и разоноде које одговарају његовом положају у датом окружењу, а овладавање и познавање вештинама, ритуалима и разонодама одређује какве ће му могућности бити доступне под нормалним околностима, а игре које игра одређују како ће искористи такве могућности.^[81] Због тога није неважно посматрати и анализирати дечју игру у ширим културним оквирима, па и у границама постојеће и некадашње обредне праксе.

Овим прилогом само су назначена нека размишљања о могућем приступу анализе дечје традиционалне игре која је неопходна у савременим етнолошким проучавањима друштва у целини.

Напомене

1 О теоријском разматрању појма традиције видети код Д. Антонијевић, Теоријска размишљања о народној традицији, ГЕИ САНУ, књ. XLIII, Београд 1994, 27-33.

2 Према Ј.Хујзинги игра је са формалног становишта слободно деловање, изван обичног живота, она може потпуно заокупити учеснике "протиче у властитом и одређеном времену и простору, одвија се по одређеним правилима, успоставља комуникацију, тајанствена је или се прерушавањем учесници издвајају из свакодневице". Ј. Хујзинга, *Ното ludens*, Матица хрватска, Загреб, 1970, 15-20.

3 Р. Кајоа, *Игре и људи*, Нолит, Београд 1965, 40.

4 Ото Бихаљи Мерин, *Наивна уметност света*, Вук Караџић, Београд, Младинска књига, Љубљана, 1972, 131.

5 И. С. Кон, *Дете и култура*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд 1991, 51.

6 М. Дуран, Д. Плут, М. Митровић, *Симболичка игра и стваралаштво*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1988, 100.

7 Тихомир Ђорђевић, сакупио је и класификовао један број игара за децу и одрасле у књизи Српске народне игре. Т. Ђорђевић, *Српске народне игре*, СЕЗ 9, Београд 1907.

8 Секција за детско творештво и спортски игри, Зборник од XXXI Конгрес на Сојузот на здруженијата на фолклористе на Југославија, Радовиш 1984, Скопље 1986, од 611 стране; *Дечје стваралаштво*, Рад XXXVII Конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, Плитвичка језера 1990, Загреб 1990.527-594.

9 посебно прилог о компарацији једне дечје разбрајалице и њену распрострањеност код деце подунавских земаља, Ељу Башић, *Међусобни утјецаји подунавских земаља на*

- дјечије игре, посебно бројалице, Зборник радова XXXII Конгреса Савеза Удружења Фолклориста Југославије, Сомбор 1985, Нови Сад 1985, 578-582.
- 10 У овом контексту погледати и радове З. Рајковић, *Данашњи дечји фолклор – истраживања у Загребу*, Народна умјетност 15, Загреб 37-96.
- 11 Ж. Т р е б ј е ш а н и н, *Представе о детету у српској култури*, Српска књижевна задруга, Београд 1991.
- 12 Д.и Љ. Јанковић, *Народне игре*, књига В, Просвета, Београд 1949.
- 13 О. Младеновић, *Народне игре на Беле покладе у Великој Иванчи*, ГЕМ, XVII, Београд 1954, 92-96; О. Младеновић, *Коло у Јужних Словена*, Монографије, 14, Етнолошки институт САНУ, Београд 1973.
- 14 С. Зечевић, *Елементи наше митологије у народним обредима уз игру*, Зеница 1973; С. Зечевић, *Наше народне игре*, Београд
- 15 О. Васић, *Прилог проучавању игара уз посмртни ритуал*, ГЕМ, књ. 50, Београд 1986, 223-234; О. Васић, *Народне игре и забаве у титовоужичком крају*, Етнографски институт, САНУ, посебна издања, 30, св.3, Београд 1990; О. Ж. Васић, *Играчка традиција Подриња*, Другари, Сарајево 1991.
- 16 Ф. Аријес, *Векови детињства*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд 1989, 106-114.
- 17 Е. Лич, *Клод Леви Строс*, Београд 1972, 25-26.
- 18 Певају углавном следеће: "Луца је гладна, Луца је болесна, Луца је у болници и треба новаца".
- 19 Д. и Љ. Јанковић, нав.дело, 104.
- 20 У Срему се првобитни смисао провлачења кроз " капију" у тој празничној игри потпуно изгубио и оно је остало само као немотивисани акт. Претпоставља се да је некад имало везе са другим различитим провлачењима којих има безброј у нашем народу а која се врше или као знак поновног рођења и обнављања живота, или као средство за исцељење; или за здравље уопште; али и као предохрана против урока и чини, итд. Ибид. О.Васић сматра да је игра састављена из два дела, први се односи на девојачку саборску игру у време ускршњих празника, а други на отмицу девојака . О. Васић, *Играчка традиција ...* 41.
- 21 Д. М. Ђорђевић, нав.дело, 685.
- 22 Текст је: "Провлачи се, провлачи се, Зелена гранчице (листићу), Отворена је златна капија, Прођи кроз њу, Напред, напред, Срушена је остава, Унутра је остала мачка" JuhaszA. *Nepi gyermekjatekok Csantaveren, Letunk, tardsadalom, tudomany, kultura*, 3-4, Ujvidek, 1996, 51-82. Превод стихова и игара урадила је М.Бански, виши кустос етнолог у Музеју Војводине, Нови Сад.
- 23 Д. и Љ. Јанковић, нав.дело, 102.
- 24 Играла су само женска деца и то од првих пролетњих дана, па преко целог лета. За игру је потребно да има што више девојчица. Оне између себе одреде две које се повуку у страну и да остале не знају, договоре се која је "јабука" а која "крушка". Затим се поставе једна наспрам друге, ухвате се за руке у висини лица и певају: "Зуј, зуј, зујде, зујде велечке, митровачки зелен чабур, чабурја до крајка. Мичке руже варудац, сито, сито, ченце, рере, рере, ренце, по сени дроб". Док се ово пева, при чему певају сва деца, остале девојчице ухвате се за руке и у ланцу пролазе испод њихових руку. На реч "дроб", прве две спуштају руке и хватају између својих руку ону која се тог момента нашла... Одводе је у страну и питају: " Шта више волиш крушку или јабуку?". Припада оној страни чије је име казала, односно биће "јабукина", тј. "крушкина". Игра се продужава док се све не разделе. Кад последњу поделе, подељене стају свака иза своје изабране девојчице и држе једна другу око паса, а прве две насупротив једна другој држе се за руке па се надвлаче. Надвучену групу називају "труле кобиле".А. Стефановић, нав.дело, 88-89.

25 Певају: "Ласте проласте, Проласте нам кроз гору! Наша гора зелена, А ваша је увела." По две из сваке врсте се провлаче кроз "капију" и тако док се све не изређају. На речи "увела" спуштају руке и једну издвајају.

26 "Коларићу, панићу, плетемо се самићу, сами себе заплићемо, сами себе расплићемо". Деца се држе за руке у отвореном колу. Два последња детета на левом крају кола подигну спојене руке косо горе. Коловођа на супротној страни кола води коло према "пролазу" кога чине два детета са подигнутим рукама. Сва деца корачају и певају, за коловођом се провлаче кроз пролаз и иду ка месту са кога су кренули. На овај начин једно дете (претпоследње), савијеним рукама "направило" је "чвор" око себе. Коловођа поново води коло према новом "пролазу", док се сва деца не заплету. Онда уз исту песму, почиње расплетање кола. Љ. Сикимић, *Дечје игре некад и сад*, Креативни центар, Београд 1997, 61.

27 Т. Ђорђевић, нав.дело, 27

28 Игра се тако што деца између себе изаберу "пауна" а затим га колом окруже и певају : "Мој пауне, трава расте, мој пауне, сиви соколе! Паун трепти да полети ..." шта деца помену у песми то паун ради "паса траву, полеће, ставља руке на главу, а потом бира ко ће га заменити" М. Шкарић, *Живот и обичаји Планинаца под Фрушком Гором, СЕЗ, Живот и обичаји народни* 24, Београд 1939, 239; Вук Ст. Караџић, *Етнографски списи*, књ.17, Просвета, Београд 1972, 284;

29 Сви се играчи ухвате у коло сем једног. То је "јеж", који седи у средини кола, док остали у колу певају. У току ритмичког певања деца хватају јежа за ону руку и ногу која се у песми спомиње. Текст песме: "Јежо леже у орање, Јежоле вражоле драги брате мој! Јежо пружи једну руку, Јежоле вражоле драги брате мој! Јежо, пружи другу руку, Јежоле вражоле драги брате мој! Јежо, пружи једну ногу, Јежоле вражоле драги брате мој! Јежо, пружи другу ногу, Јежоле вражоле драги брате мој! Јеже, уши нагоруши. Јежоле вражоле драги брате мој! Јеже ватај за ножице, Јежоле вражоле драги брате мој! ..." а потом иде кад се запева: "Јеже, уши нагоруши", јеж намести руке са раширеним прстима на уши. Кад се каже: "Јеже ватај за ножице", јеж ухвати према свом избору играча за ногу, и долази до промене улога. М. Чаленић, *Сео цар на кантар, народна књижевност за децу*, Научна књига, Београд 1972, 160.

30 играчи образују затворено коло тако што се ређају следећим низом - дечак, девојчица и тако редом, хватајући се под руку. Један пар остаје ван кола и обилази га у круг. Сваки пут када застане удари неког од играча у леђа који је колу. Тада овај излази из кола а он улази. Пази се да пар ван кола увек буде различитог пола. М. Шкарић, нав.дело, 237;

31 Играчи образују коло. Један од учесника трчи са спољне стране кола а други га туче. Онај који бежи стане у коло на било које место, а други вија и туче оног претходног. М. Шкарић, нав.дело, 237.

32 На основу грађе из IV Упитнице Енолошког Атласа Југославије, Нови Бечеј, Срби, запис 1970, Сава Милосављевић, Лука Главашки.

33 А. Стефановић, нав.дело, 107.

34 Девојке и момци су одлазили на пропланак поред села ради забаве. Приликом пењања на пропланак ишли су у паровима. Последњи је био без девојке. Током хода гледао је да оном испред себе уграби девојку, тада, тај отима следећем и такко редом док се сви парови не измењају. У току игре по неколико пута са парови промене. М. Малуцков, Румуни у Банату, Нови Сад, 1985, 285.

35 Играчи се ухвате за руке у колу - наизменично, мушко, женско. Један пар је напољу. Момак вија девојку кроз коло, и то све испод руку. Спрам кога пара ухвати момак девојку тај се пар вија. У југоисточном Срему игру зову "Јагањци". М. Шкарић, нав.дело, 237-238

када девојке крену по селу да "траже коме шта треба као курјаци када се гоне, они веле: "проводе курјаче" ... треба додати да су курјаче подешавале и урикање вучије на

вијалишту, да су каскале вучки; да су се огртале вучетином...и курјачи је извесно језгра одбијање вукова из села, који су раније били због слабе насељености стална опасност по марву ..." С. Тројановић, *Психофизичко изражавање српског народа поглавито без речи*, СЕЗ, Живот и обичаји народни, књ. 22, Београд 1935,107-108.

36 Деца су од куће узимала јаја и састајала се на улици или некој чистини. Уколико је било каквог узвишења пуштала су их с врха. Чије се најдаље откотрља оно дете покупи сва остала јаја.Забележено у Тителу у породици Саве Поповића 1991.године.

37 Деци су одрасли намештали гнезда са зецом негде у башти, у која су постављали бојена јаја, слаткише и друге поклоне. Потом су их она тражила и покушавала да употребе сву своју оштроумност у проналажењу.

38 Torkoly I. *Regi szajani gyermekjatekok*, Letunk, tardsadalom, tudomany, kultura, 4, Ujvidek, 1996, 82-93.

39 М. Шкарић, нав.дело, 234.

40 А. Стефановић, нав.дело, 96-98.

41 Деца се хватају за руке и стоје у линији. Наспрам њих је једно дете (девојчица) у улози мајке. "Мајка" пева и иде према деци: "Дошла мајка с колодвора, дија,дија, де!" Потом узмиче назад, а деца иду ка њој певајући: "А шта ће нам лепа мајка? Дија, дија, де!" - "Хоће мајка једну ћерку. Дија, дија, де!" - "Како ће се ћерка звати? Дија, дија, де!" - "Нек се зове лепа Мара! Дија, дија, де!" - "Ми не дамо лепу Мару! Дија, дија, де!" - "Ја је узмем за ручицу па је водим у кућицу. Дија, дија, де!" "Мајка" тада узме девојчицу за руку и преведе је на своју страну. Игра траје док то не учини са свима. А. Стефановић, нав.дело, 88-89.

42 "... Играчи су се делили на две групе са истим бројем учесника. Построје се један наспрам других и формирају две врсте између којих је слободан простор од десетак метара. Игру почиње прва група питајући другу групу: "Јелечкиње, барјачкиње кога ћете?" Упитани одговарају којег ће играча из прве групе, потом се чврсто ухвате за руке и тек онда изговоре име играча. Тада одабрани играч трчи према њима и покушава да разбије раменом ланац играча који се држе чврсто за руке. Бира место за које мисли да су ту најслабији играчи. Ако у залету успе да "пресече" ланац, може из ове у своју групу да одведе једног играча. Ако не успе, остаје у групи која га је тражила. Победник је она група која успе да на своју страну преведе што више играча. Љ. Сикимић, нав.дело, 45.

43 опис игре: " Подељени у две групе, у два низа и крајњи се оглашава са "Ерберечке" а одговор је "Ербертутор", следи питање "Кога ћете? ", и одговор " Кога вам драго. " потом иде текст "Ервентуда", одговор: "Ервењача", питање: "Ервен кога ћете? " одговор: "Ервен, баш тебе!" М. Медић, *Опет неколико народних игара*, 100.

44 Изводи се тако што се скупе у коло деца различитог узраста и певају "Рајоле". Рајоле легне на земљу и умртви се, а коло иде певајући: "Умре наше Рајоле! Зовите му сестрицу, Да донесе свећицу; Зовите му Дамјана, Да донесе тамјана; Зовите му Кузмана, Да донесе рузма'на. Ди ћемо га копати? У башчицу, под врбицу". Сва деца из кола полете к Рајолу, хватајући га за шта ко прво дохвати, те га носе у страну где хоће, спуштају на земљу и разбеже се. Рајоле се брзо дигне и лети за њима. Ко га ухвати тај га замени. Уколико никога није ухватио поново је Рајоле. М. Медић, *Опет неколико народних игара*, *Летопис Матице Српске*, књ. 153, 99; Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој*, Издање Задужбине Илије Коларца, Београд, 1914. 256

45 S. Balint, *Szogedi Nemzet*, A Szegedi Nagaytaj Nepelete, A Mora Ferenc Muzeum, Evkonyve, 1978/79, 2, Szeged, 1980, 45-66.

46 Ибид

47 Погледати код М.Босић, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Музеј Војводине, Прометеј, Нови Сад 1996, 195-199.

48 Љ.и Д. Јанковић, нав.дело, 104.

- 49 О. Васић, *Играчка традиција*, ... 41.
- 50 Ф. Аријес, нав.дело,116.
- 51 Ибид
- 52 Т. Ђорђевић, нав.дело, 23; С. Зечевић, нав.дело, 98; О. Младеновић, *Народне игре на Беле покладе у Великој Иванчи*, ГЕМ, XVII, Београд 1954, 92-96; П. Влаховић и П. Ацић, *Паун у народној религији, умотворинама и уметности*, ГЕМ, XVI, Београд 1953, 234; О. Васић, *Улога игре Пауна у селима ужичког краја у прошлости и данас*, Народне игре и забаве у титовоужичком крају, Београд 1990, 355.
- 53 позната у јужној, југозападној и западној Србији - Игра пауна.
- 54 О. Младеновић, нав.дело, 94.
- 55 О. Васић, *Улога игре Пауна* ... 355.
- 56 Ибид.
- 57 С. Зечевић, нав.дело, 98.
- 59 О. Васић, *Играчка традиција* ...36-42.
- 60 По усменом разговору са проф. др О.Васић.
- 61 О. Васић, *Играчка традиција* ...36-42.
- 62 Према Б. Клаићу, *Велики рјечних страних ријечи и израза*, Загреб 1966, с.в. *ербати; ербланд, Ервен*.
- 63 Г. Рохажм, *Настанак и функција културе*, Бигз, Београд 1976, 74-75.
- 64 В.Марјановић, *Симболи и симболика у ускршњем циклусу обичаја*, Рад Војвођанских музеја, 33, Нови Сад 1991.
- 65 Р.Кајоа, нав.дело, 92.
- 66 О симболу зеца у култури видети у J.Chevalier, A.Gheerbrant, *Ријечник симбола*, Матица хрватска, Загреб 1983, с.в. зец.
- 67 симболичка значења воде могу се свести на три доминантне теме: извор живота, средство очишћења, средство обнављања. у J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Ријечник симбола*, Матица хрватска, Загреб 1983, с. в. вода.
- 68 Р. Кајоа, нав. дело, 113.
- 69 цртеж-сл. 9 код код А. Стефановића, нав. дело, 93.
- 70 М. Заплетал, *Ризница игара*, Матица српска, Нови Сад 1997, 166.
- 71 Т. Ђорђевић, нав.дело, 23
- 72 С. Зечевић, нав.дело, 103.
- 73 Д. Антонијевић, *Contribution a l'etude de la symbolque du cercle magique et de la marche en rond autour de defunt*, Balcanica, Annuaire de l'institut des etudes Balkaniques, III, Београд 1972, 461-476.
- 74 Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Друго допуњено издање, Етнографски институт САНУ, Интерпринт, Београд 1998, с.в. круг чаробни.
- 75 М. Заплетал, нав.дело, 143.
- 76 О.Васић је у Подрињу забележила покладну игру одраслих под именом "Радибабе" или "Квочке и копча", а забележили су је и С.Зечевић, О.Младеновић, и др. О. Васић, *Играчка традиција* ...71-72.
- 77 Радећи на прикупљању грађе о маскираним поворкама у европској традицији, на подручју валонског дела Белгије, 1991. године учила сам како су овакве поворке и игре карактеристичне у време карневала, у Малмедију, германофонском подручју Белгије које је до 1941. припадало Немачкој. Према томе игра " бичева" могла би се третирати као општа цивилизацијска баштина.
- 78 В.Турнер, *Од ритуала до театра*. Загреб 1989, 67-68.
- 79 Jean Piaget, *The Child's conception of the Njorld*, Rowman and Littlefield Publishers, Printed in the United States of America; Jean Piaget, *Six psychological studies*, with an Interdaction, Notes and glossary by David EklindVintage Books edition, 1968, 33-60.

80 За теорију опажања која је најтешње повезана са теоријом игре, тако да се једно не може схватити без другог - у опажању одвија се стапање визуелне представе А са значењем А, а овде стапање визуелне представе А са значењем Б. Из бележака - концепта предавања Л.С.Виготског из области психологије деце предшколског узраста, у Д. Б. Ељконин, *Психологија децје игре, Психологија децје игре*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд 1990. 298.

81 Е.Берн, *Коју игру играш?*, Нолит, Београд 1997, 56.